

Curt Wittlin: l'hagiografia i la cultura medieval

«Les mines són llocs fascinants, plenes de tresors amagats. Però són llocs peril·losos, obscurs, on ens podríem perdre, o ofegar sota esllavissaments.» Aquestes paraules no són meues. Tampoc no han estat extretes d'una guia turística, d'unes pàgines literàries o d'un manual d'enginyeria de mines. Es tracta, paradoxalment, del començament d'un article de Curt Wittlin sobre l'alta rendibilitat lingüística dels textos manuscrits o impresos de la *Legenda aurea* catalana. En aquest cas, la mina és, òbviament, la *Legenda* mateixa i els tresors que amaga s'han d'identificar amb els materials lexicològics i dialectològics que ens hi pot proporcionar. El títol de l'estudi en qüestió recull, d'una manera molt més descriptiva, totes aquestes idees que acabe de citar: «Manuscrits i edicions de la *Legenda aurea* rossellonesa-catalana: una mina de materials per a la lexicologia i dialectologia històrica», publicat en una miscel·lània d'homenatge a Joan Veny.¹ La marcada referencialitat del títol —fenomen extensible a una gran part del currículum escrit de Wittlin— contrasta vivament, doncs, amb alguna esporàdica incursió metafòrica inserida entre pàgines plenes d'erudició. A aquells que hem tingut l'oportunitat d'haver consultat estudis i recerques del nostre col·lega no ens sorprenen aquestes, diguem-ne, velleïtats puntuals, algunes vegades vestides i ornades d'una mica de sana provocació. Curt era ben conscient de l'efecte que podia produir tal conjunció d'elements. Hi posava en joc la seua familiaritat amb la retòrica clàssica i medieval.

No era, però, l'única marca de la casa ni l'única característica singular de les pàgines wittlinianes —passeu-me l'adjectiu. Sempre m'ha sorprès, en la produc-

1. *Miscel·lània Joan Veny*, vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, coll. «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XLVI, p. 123-145.

ció de Wittlin, la seua enorme capacitat de visualització, gairebé fílmica, del procés d'execució d'alguna peça literària o d'alguna traducció. Permeteu que, per entrar en matèria, recorde alguna d'aquestes «visualitzacions», en concret la inclosa en una de les proses hagiogràfiques de Joan Roís de Corella: «la *Santa Anna*», deia Wittlin, «és probablement el resultat de tres o quatre dies de feina. Corella hauria llegit el capítol de la *Legenda aurea*, hauria recordat altres detalls que havia sentit o llegit sobre Anna —o sobre la verge Maria— i anava amplificant tot això mentre redactava i revisava el seu text».² L'ús de la modalització ens mostra clarament que s'hi vehicula una proposta personal de l'estudiós. No costa molt imaginar-se el pobre Corella polint i revisant el text una vegada i una altra per tal d'acabar la història de l'àvia de Crist al seu gust. Es pot estar d'acord o no amb la descripció de les accions de Corella tal com ens les conta Wittlin, però no se li pot negar que es tracta d'una proposta versemblant, que paga la pena de tenir en compte. Curt volia veure i fer-nos veure allò que per a ell era una revisació del passat... Sols que per a poder fer això cal tenir —com ell— uns coneixements importants sobre la cultura medieval, en el seu sentit més ampli. És cert. Les idees de Curt, originals i fins i tot arriscades en alguns moments, han estat ben rebudes en general, sobretot i precisament perquè provenien d'una persona d'una grandíssima formació, que, a més a més, tenia el valor suficient d'admetre, quan calia, que s'havia equivocat. Transmetia amb això una invitació a navegants: sigueu valents a l'hora d'oferir propostes que ens expliquen el perquè d'un fet, sempre que estiguen ben fonamentades; el temps ens indicarà si ha estat un encert o no.

Retornem, però, a la parcel·la de treball que se m'ha assignat en aquest merescut homenatge de l'IEC a la figura de Curt Wittlin: l'hagiografia. En l'article que publicà el 1997, «La *Biblis*, *Mirra* i *Santa Anna* de Joan Roís de Corella: traduccions modulades, amplificades i adaptades»,³ en un volum coordinat per qui signa aquest escrit dedicat a la literatura produïda a la València medieval, Wittlin va tractar un tema a què va dedicar molts esforços durant dècades: el canvi substancial en la consideració dels límits i del concepte mateix de *traducció* durant la baixa edat mitjana, el pas de traduccions més literals a altres en què el model era sols una excusa per a la creació —o, més ben dit, la recreació—, la producció retòrica, literària. En aquella ocasió, Curt analitzava tres textos corellians: dues lamentacions (la de *Biblis* i la de *Mirra*) i una prosa de temàtica hagiogràfica, la *Vida de santa Anna*, a la qual acabe de referir-me. Mentre que la primera es basava molt directament en la font ovidiana de què partia, la segona representava un pas més

2. Curt WITTLIN, «La *Biblis*, *Mirra* i *Santa Anna* de Joan Roís de Corella: traduccions modulades, amplificades i adaptades», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura*, núm. VIII (1997): Tomàs MARTÍNEZ, ed., *Lo gentil estil fa pus clara la sentència: De literatura i cultura a la València medieval*, p. 188.

3. Curt WITTLIN, «La *Biblis*, *Mirra* i *Santa Anna* de Joan Roís de Corella...», p. 175-189.

en l'elaboració, més enllà de la simple translació, i la tercera, una proposta en què les fonts sols constituïen un «punt de partença». És en el reconeixement i en la manipulació d'aquests materials per part dels nostres autors clàssics on Curt Wittlin deixava marca de la seua erudició i de la voluntat d'explicar i explicar-se el procés de construcció d'aquestes peces literàries. Sense saber d'on venen els ingredients d'inici difícilment podrem avaluar correctament les propostes que s'hi plantegen; altrament, podem caure en la temptació de descobrir mons ja inventats. Hi posaré una mostra, novament extreta de la *Vida de santa Anna*: després de comprovar que la *Legenda aurea* no justificava tot el contingut d'aquesta vida, Wittlin va observar que a la *Vita beatae Annae* del cartoixà Pere Dorlant apareixien alguns elements comuns amb Corella; atès el fet que cronològicament era impossible que Corella copiés de Dorlant, Wittlin suggeria la possibilitat gens remota que ambdós autors es nodrissen d'una mateixa font, sense la necessitat de pensar en dependències entre l'un i l'altre. Aleshores llançava una proposta a mode d'hipòtesi molt suggestiva: «Crec que els dos autors [Corella i Dorlant] havien recordat alguna escena teatral de divulgació paneuropea»,⁴ perquè tots dos introduïen en la trama unes escenes on participava una serventa de santa Anna. Un altre suggeriment tenia a veure amb el fet que Jesucrist volia que, abans de morir, l'àvia demanés perdó a la veïna. Com que la contarella no és present entre els materials de construcció possibles de la *Vida de santa Anna*, Wittlin proposava que pogués «referir-se a efemèrides en la vida privada de la destinatària del llibret»,⁵ és a dir, la senyora de Castellví.

En un treball contemporani a aquest dedicat a la història de santa Anna, Wittlin estudiava les obres hagiogràfiques de Corella a partir de la *Història de Josef*.⁶ Aquestes dues històries, juntament amb la protagonitzada per Magdalena, formen —diríem— les tres potes hagiogràfiques corellianes, deutores de la *Legenda aurea* de Voràgine i d'altres materials diversos. Les pàgines d'origen, escrites en llatí bíblic o medieval, determinaren un producte final no tan elegant com el de les peces mitològiques, estilísticament parlant. Això no implica, tanmateix, que deïxen de tenir aquell to tan típic de la prosa de l'escriptor valencià. Per a Wittlin, en la *Història de Josef* Corella redactava una obra partint d'un material argumentatiu conegut i utilitzant tècniques de producció textual. No podem deslligar, doncs, el fenomen de la traducció dels mètodes de l'escola medieval: primer, la traducció serveix de mer recurs per a la lectura i interpretació del text de base; en un moment posterior, es va desvinculant del món de la *grammatica* per a esdevenir un producte retòric. En Wittlin, és gairebé impossible deslligar hagiografia i traducció.

4. Curt WITTLIN, «La Biblis, Mirra i Santa Anna de Joan Roís de Corella...», p. 185.

5. Curt WITTLIN, «La Biblis, Mirra i Santa Anna de Joan Roís de Corella...», p. 186.

6. Curt WITTLIN, «La *Història de Josef* de Joan Roís de Corella: traducció amplificada i retòrica del text bíblic», a Vicent MARTINES (coord.), *Estudis sobre Joan Roís de Corella*, Alcoi, Marfil, 1999, p. 315-329.

Curt Wittlin dedicà diversos treballs a les vides de sant Vicent Ferrer. Si no m'equivoque, el primer, de 1986,⁷ el destinà a la traducció alemanya de la *Vita beati Vincentii* del dominic Pere Ranzano. Ranzano l'escribí, en llatí, el 1455, a partir de les dades aportades pels processos de canonització del sant valencià. Pocs anys després, en tot cas abans del 1462, el també dominic Jean Meyer de Zúric n'acabava la versió alemanya, fita en si molt destacable, perquè ens parla de la importància que donà l'orde al fet que Ferrer fos inclòs entre els sants en una data tan primerenca.

L'etapa següent en l'estudi de les vides vicentines comença amb un article comparatiu dedicat a les de Ranzano, Antoní de Florència, Francesc de Castiglione i Miquel Peres, és a dir, allò que es denomina *la tradició italiana de l'hagiografia vicentina*. Wittlin mostra clarament com els autors posteriors a Ranzano feren servir en les seues respectives vides els materials dels hagiògrafs precedents i hi afegiren altres ingredients. Castiglione, per exemple, dedicà un espai considerable de la seua *vita* vicentina a augmentar el nombre de *miracula*, un apartat imprescindible de cara a justificar-ne la santedat. Miquel Peres coneixia aquests materials i en va fer ús: per a la segona part de la seua obra, lògicament va seguir aquestes pàgines de miracles de Castiglione, mentre que per a la primera va manllevar les informacions d'Antoní. El vertader centre d'interès de la proposta de Peres és, tanmateix, la formulació que dona a les fonts: l'element més literari que Peres introdueix en l'obra actua damunt el canemàs narratiu proporcionat pels seus predecessors.⁸ D'una forma semblant a aquella que vèiem a propòsit de santa Anna, Wittlin analitza els «orígens» de la *Vida de sant Vicent Ferrer* de Peres per a estudiar després amb garanties el tipus d'intervenció de l'escriptor sobre els seus materials primigenis. Sense cap mena de dubte, la primerenca atenció de Wittlin a la versió de Meyer i, per tant, de Ranzano, i la cada vegada més clara tendència seua a considerar la traducció com un fenomen complex i d'evidents repercussions literàries, feu que continués interessant-se per l'hagiografia vicentina.

Del 1995 és un article sobre la traducció catalana de la *Vida de sant Onofre*,⁹ el procés de redacció de la qual fou especialment complex, a causa de les interven-

7. Curt WITTLIN, «El padre Juan Meyer de Zuric, traductor i divulgador de la *Vita sancti Vincentii Ferrer* de Ranzano», *Escritos del Vedat*, vol. 16 (1986), p. 217-223; de la mateixa època és el seu «La première traduction allemande de la *Vie de Saint-Vincent Ferrier* de Ranzano, attribuable au dominicain Jean Meyer dans un manuscrit inédit de Colmar (1457-1462). Le miracle de l'enfant découpé», *Archives de l'Église d'Alsace*, vol. XLVI (1987), p. 53-62.

8. Curt WITTLIN, «Sobre les Vides de sant Vicent Ferrer compilades per Ranzano, Antonino, i Miquel Peres; amb una edició de la *Vita Sancti Vincentii* de Francesc de Castiglione», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura*, núm. v (1994), p. 5-27.

9. Curt WITTLIN, «“Qualsevol qui de mi scriurà libre, Déu li perdonarà tots los pecats”: La traducció catalana ampliada de la *Vida de sant Onofre* allargada», a *De la traducció literal a la creació literària*, Barcelona i València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1995, p. 103-118.

cions múltiples sobre un text llatí base. Com bé deia Wittlin —i ho comprovarem de seguida— l'hagiografia és «un gènere de text obert a tota mena d'interpolacions». ¹⁰ És cert. En la difusió d'hagiografies trobem ara i adés elements afegits segons els interessos de l'espai de recepció. En llegendaris com la *Legenda aurea*, l'addició de sants locals a un nucli primitiu és ben usual: mostren el pas del text per un territori que tenia devoció especial per algun d'aquests personatges extraordinaris. Això és el que ocorre a la *Vida de sant Onofre* catalana, segons ens mostra Wittlin magníficament: com que conté miracles succeïts a la Toscana, hem de deduir que el responsable de la traducció tingué al davant un text de la *Vida*, un antígraf, que en algun moment havia passat per una mà toscana. A més a més, en traduir-lo, hi afegí un «miracle de un mercader de Barsalona» i altres elements inventats sobre la joventut del sant. Quan el text manuscrit de la traducció passa a la impremta (amb diferències notables), se li afegiren encara un miracle succeït a Girona, un altre a Montpeller i dos a València, ciutat on s'havia realitzat la impressió. Les vides de sants són, efectivament, una base inegotable per a l'expansió i l'addició dels més diversos elements i gèneres.

He deixat per al final la referència a un volum que exemplifica i sintetitza tot allò que representa l'hagiografia per a Wittlin. Es tracta de l'edició moderna de la traducció catalana de la conegudíssima *Vita et transitus sancti Hieronymi*. L'obra és una clara invenció, l'impuls inicial de la qual és la petició de Jeroni a Eusebi que informe els amics de la seua mort. L'epístola d'Eusebi és completada per dues més, d'Agustí i de Ciril, autors que no són, evidentment, reals. En aquest llibre Wittlin mostra les seues habilitats en aspectes tan diversos com l'edició de textos, la cultura medieval i l'hagiografia, essent aquesta una de les diverses manifestacions d'aquella. Per arribar-hi, cal primer «llegir» el text i això implica editar-lo, físicament o no, i interpretar-lo. Curt Wittlin excel·lí en tots aquests camps. I això cal recordar-ho i agrair-ho.

TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO
Universitat Jaume I
Institut d'Estudis Catalans

10. Curt WITTLIN, «Qualsevol qui de mi scriurà libre...», p. 104.